

ŽIVOT

Br. 5.

RUJAN 1925.

God. VI.

HEGELIZAM U ITALIJI

1. Malo prošlosti.

Hegel (1770—1831) bio je profesorom filozofije u Heidelbergu (1816) i Berlinu (1818) te je silno uplivao na njemačku inteligenciju početkom 19. vijeka. On htjede da jednim vrhovnim principom izvede svu realnost u prirodi i duhovnom svijetu: taj njegov princip jest »apsolutna ideja«. Stoga je Hegel otac apsolutnog ili logičkog idealizma, panlogizma. Ovaj Hegelov filozofski sustav prešao je preko Alpi i u Italiju. Amo ga je unijelo i zastupalo šest talijanskih filozofa: D. Mazzoni, G. Passarini, A. Vera, P. Ceretti, A. C. de Meis, Bertrand Spaventa.

Domenico Mazzoni (1783—1853) bio je profesorom filozofije u Pistoji. Kako je učio u Berlinu, tu se upoznao s učenicima i sljedbenicima Hegelovim, pa nije čudo što je taj sustav unio i u Italiju. I G. B. Passarini (1793—1864) je učio u Berlinu. On je mnogo više uradio za hegelizam u Italiji nego li Mazzoni. Augusto Vera (1813—1885) učio je pravo u Rimu i na Sorboni u Parizu, ali prione uz filologiju, pa postade profesorom na jednom srednjem zavodu blizu Berna u Švicarskoj g. 1837. i tu je proučavao Kanta. U Campeli je prihvatio hegelizam 1837—1850., bio srednjoškolskim profesorom u Francuskoj, a g. 1860. pozva ga Mamiani da predaje povijest filozofije na znanstveno-književnoj akademiji u Milanu. Slijedeće god. postade profesorom na sveučilištu u Napulju. Tu ostade do smrti. Gentile ga ovako karakterizira: »On je imao ovu ulogu: ulogu tumačitelja, koji se zatvori u svojoj misli kao u Orbilijev krug i ne vidi, kako bi izišao« (Le origini della filosofia contemporanea in Italia. III, 1, str. 351). Pietro Ceretti (1823—1888) dosta je poradio za hegelizam, ali je pravi »bizarni pustinjač«, kako ga nazivlje Gentile (o. c. 2. str. 2). U isto doba se s njime javlja i hegelizam u »pogoršanom izdanju«. Predstavnici su tog izdanja: Pasquale d'Ercole (1831—1917), profesor na sveučilištu u Turinu; Antonio Tari (1809—1884), koji pripada generaciji napuljskih hegelijanaca prije 1848., Marianna (Florenzi Waddington) Bacinetti (1802—1870).

Pravi su hegelizam dalje zastupali i razvili u Italiji: Angelo Camillo de Meis (1817—1891), učenik B. Spavente i Franje de Sanctisa, a nada sve Bertrando Spaventa (1817—1883). Ovaj je dugi niz godina bio profesorom na sveučilištu u Napulju. Njegovi su učenici: Sebastiano Maturi (1843—1917) i Donato Jaja (1839—1914). Ovaj je zadnji umro kao profesor filozofije na sveučilištu u Pisi.

Sada u Italiji zastupaju hegelizam

2. B. Croce i G. Gentile.

Benedetto Croce rodio se u Napulju. Ondje je i slušao filozofiju na sveučilištu, na kome je osobito B. Spaventa učvrstio Hegelovu školu. On se rodio u Napulju g. 1866., pa živi privatno u okolici Napulja i piše. Prije Gentilia (iza rata) bio je ministrom nastave, pa je tom prigodom postavio na sveučilišne katedre i ina ugledna mjesta sljedbenike svoje filozofije. Mnogo je napisao, kako se vidi iz ovog popisa:

Teoria e storia della storiografia (Bari, Laterza, 2. izd. 1920); Estetica come scienza dell' espressione e linguistica generale (4. izd. 1909); Logica come scienza del concetto puro (3. izd. 1917); Filosofia della pratica: Economia ed Etica (3. izd. 1920); Problemi di Estetica e contributi alla storia dell' Estetica italiana (1910); La filosofia di G. Vico (1911); Saggio sullo Hegel, seguito da altri scritti di storia della filosofia (1913); Materialismo storico ed economia marxista (3. izd. 1918); Nuovi saggi di Estetica; Saggi sulla letteratura italiana del Seicento (1911), La rivoluzione napoletana del 1799; La letteratura della nuova Italia (4 sveske 1914—1915), I teatri di Napoli (2. izd. 1916); La Spagna nella vita italiana durante la Rinascenza (1917); Conversazioni critiche (3. izd. 1918); Storie e legende napoletane (1919); Goethe, con una scelta delle liriche nuovamente tradotte (1919); Una familia di patrioti ed altri saggi storici e critici (1913), Ariosto, Shakespeare e Corneille; Storia della storiografia italiana; Scritti vari (2 sveske); Cultura e vita morale, intermezzi polemici; Aneddoti e profili settecentisti (1914); Curiosita storiche; Pagine sparse; Il primo passo, Juvenilia. — Mnoga su djela Crocieve prevedena i u strane jezike. Jedno je djelo prevedeno u japanski, portugiški, madžarski, česki španjolski, 4 u njemački, 5 u francuski, 7 u engleski jezik. Hrvatski je preveden samo članak »Di un carattere della più recente letteratura italiana«.

Croce je vrlo pronicav, stil mu je lijep, živahan i gotovo beletrističan. On ne trpi školskog stila, pa je u neprestanoj borbi s katedratičnim profesorima. Uređuje »La critica«, časopis za filozofiju, književnost i povijest u Napulju. Redoviti je suradnik bio i Gentile,

Giovanni Gentile je naslijedio Crocea u hegelizmu, kako ga je naslijedio i na ministarskoj stolici. Ipak se u koječem od njega udaljio*) u nekim manje važnim stvarima. Gentile je prvi dao školstvu u Italiji veću slobodu i riješio državnog monopola, pa sili školnike

*) Gentile veli u posveti jednog djela Croceu: »Piu di 20 anni (1900) fa ti

državnih ustanova neka se natječu s onima privatnih škola, bilo srednjih bilo sveučilišnih. Sada je profesorom filozofije na državnom sveučilištu u Rimu, gdje je bio i prije nego li je postao fašističkim ministrom. Rodio se god. 1875.

Doslje je objelodanio ova djela: *Teoria generale dello Spirito come atto puro* (Bari, La terza 1920), *La riforma della dialettica e altri scritti* (Messina, G. Principato 1923); *Il sistema di logica come teoria del conoscere* (2 sveske, La terza 1922, 1923); *Sommario di pedagogia come scienza filosofica* (2 sveske, La terza 1922, 1923); *Educazione e scuola laica* (Firenze, Vallecchi); *Dante e Manzoni. Con un saggio su arte e religione* (Firenze, Vallecchi 1923); *Le origini della filosofia contemporanea in Italia* (Sv. I: I Platonici, II: I positivisti, III: I Neokantiani e gli Hegeliani, 2 dijela); *Studi vichiani* (Messina, Principato). *Gentilia* slijedi vjerno Gvido de Ruggiero (*La scienza come esperienza assoluta* 1913).

Gentilia mladež vrlo volí, jer je dobar konferencijer. I široj publici umije okretno prikazati aktualna pitanja, u koja još spretnije uplete svoje hegelске nazore.

3. Nazori.

Croce razlikuje kod Hegelova sustava ono, što je izumrlo i tekom vremena pokazalo, da nema vrijednosti i ono, što je povijest pokazala da i sada živi. On zabacuje Hegelovu kozmologiju i filozofiju povijesti. Hegel je tvrdio, da je priroda realizirani um, koji se izrazuje u stupnjevima, a ti stupnjevi omogućuju apsolutnoj ideji, da se ona razvije i da stupnjevi uđu što više jedan u drugi (*Verinnerung*). I povijest je Hegelu razvitak objektivnog duha; činjenice su upravo taj razvitak i zato narodi idu k svom vrhu i propadaju (na pr. iza istočnog svijeta dolazi grčki narod, pa rimski, njemački i t. d.). Sve to napušta Croce. On nalazi opravdanost hegelizma jedino u dialektici. No Croce i tu zabacuje formalističku logiku i to na temelju filozofije jezika i umjetnosti; s istog razloga prihvaća čisto spoznanje, čisti pojam (*concetto puro*). Croceu je filozofija skroz samostalna i ne ovisi o drugim znanostima, jer istražuje pitanja što ih stavlja čovječji um i uvažuje razna već dana rješenja. Stoga Croce dijeli svu filozofiju u četiri dijela: estetiku (kao znanost izraza), logiku (znanost o čistom pojmu), praktičnu filozofiju i teoriju historiografije. Što je dialektika? To su Croceu »stupnjevi duha«: prvi je i najniži intuitivna aktivnost fantazije, drugi pretpostavlja prvog i jest logično mišljenje; dva su oblika mišljenja: teoretski i praktični, a naš duh prelazi neprestano iz jednog u drugi oblik. Kod praktične je filozofije nužna etika (kao i znanost o čistoj volji) i uključuje nacionalnu ekonomiju. Croce dalje tvrdi, da vjera tumači

dedicai un libro, che era una testimonianza della nostra concordia discorsiva. (*Teoria generale etc.* V).

pojave u svijetu pomoću slika, filozofija pomoću pojmova, stoga prestaje s filozofijom vjera. Tu se Hegel i Croce slažu a zaboravljaju, da to nije dokaz, nego bi morali tekar to i dokazati.

Gentile polazi s idealističkog stanovišta, pa napada na pozitivizam, neo-kriticizam i pragmatizam; aplicira hegelizam i pedagogiji. Po Gentiliu je filozofija dinamička (ne statička) i stvara tekom vremena svoju povijest i time samu sebe, pa se tako filozofska istina nalazi u povjesnom razvitku, a taj je razvitak fenomenološki razvitak duha. Što je pak znanost? Sinteza subjekta i objekta na tri načina: položenje subjekta, p. objekta, njihova sinteza. To su oblici duha. Prvi je oblik umjetnost kao svijest subjekta, vjera je svijest objekta; oboje se upotpunjuje i filozofija može da ih zamijeni, jer je ona vrhovni oblik i aktuelnost duha. Gentiliu je stoga filozofija oblik duha, čak svijest, kojim duh sebe stvara u svojoj povijesti.

O pedagogiji veli Gentile: »Hegel je veoma zaslužan, što je shvatio individualnost kao konkretnu aktuelnost općenitosti, pa je stoga uzeo osobnost individua kao pravu realnost apsolutnog bića i beskonačne osobnosti« (Educazione e scuola laica 301). Slično misli G. o svijetu: »Svijet, o kome čovjek govori, u kome živi, koga pojmi jest njegov svijet, svijet misli, koji ne bi postojao bez njegove misli« (Sistema di Logica come teoria del conoscere 223), te opet: »Svijet (duhovni) je u nama, jest naš svijet i živi u duhu; živi isti život one osobe, koju mi hoćemo da realiziramo« (Teoria generale dello Spirito come atto puro 12).

Giorgio del Vecchio (rođen 1878) profesor je prava u Bologni i zastupa hegelizam na području prava. On zagovara neku vrst naravnog prava i veli, da razum a priori nađe ispravno pravo; to pravo realizira čovječja povijest. Po njemu je i rat realiziranje tog prava.

Ovo budi spomenuto usput, jer G. del Vecchio ne uživa velikog ugleda u samoj Italiji.

4. Sud.

Croce je katkada u protuslovlju sa samim sobom. To priznaje i G. Castellano u svom djelu »Introduzione allo studio delle opere di B. Croce. Note bibliografiche e critiche« (str. 180), u kome inače ističe i hvali Crocea. Castellano dapače tu iznosi, kako je to uvidio i sam Croce. Croce sebe opravdava jednom prisposodobom: Ko pobire grožđe u vinogradu, ne može sve pobrati na jedanput. (Cfr. Castellano, l. c.). I Gentiliu se isto događa, a obojica zaboravljaju, da prisposdobe objasnuju istinu, ali je ne dokazuju niti činjenicu opravdavaju.

Čitav se ovaj sistem temelji na tome, da najapstraktniji pojam neopredijeljenog bitka prelazi u opredijeljene svoje oblike. Zašto taj bitak mora preći u opredijeljene oblike bivovanja? Već je Hegel na to odgovorio: »Jer je taj bitak djelotvorno mišljenje«. Ni to ne

pomaže. Ta po Hegelovoj pretpostavci u tom je bitku mišljenje isto što i bitak i ne uključuje nuždu e se mora razviti i zauzeti opredijeljene oblike. Ako se ne mora razviti, zašto se ipak razvija? Mišljenje i gdje nema osobne slobodne volje — a to nema Hegelov bog — indiferentno je prema biti i ne biti, jer su neopredijeljeni oblici bivanja. Dakle apstraktni pojam bitka (božanstva, koje se po Hegelu evolvira) uključuje protuslovlje. Ovo je uvidio i Hegel, pa je zabacio načelo protuslovlja i time dakako temelj čovječjeg mišljenja i razlaganja. Klimke vrlo dobro opaža: Apsolutno biće nužno postoji i izvana ne može ništa nova dobiti. Ako se razvija u savršenije oblike, nema nikada dovoljnog razloga, zašto ne zauzme odmah naj-savršenije oblike, nego se još i danas nakon bezbroj godina ili vječnosti evolvira lagano i postepeno. Svaki bitak i njegov oblik mora imati sebi adekvatni uzrok. Ovdje ga nema. Iz ništa nema ništa. Po Hartmannu i Hegelu i drugim monistima je biće (bitak) bitno besvijesno. Kako može takovo biće prouzrokovati svijesno biće? Nemo dat, quod non habet. (Der Monismus 189).

Gentile piše doduše o Hegelu: »Hegel pretpostavlja našem »Ja« sve. Sadanji idealizam obrće Hegelov problem: za nj više ne vrijedi, da se misao izvede iz prirode i ova iz mjesta, nego prirodu i mjesto iz misli. Dobrobit je ove inverzije očevidna: za nju dedukcija, koja je bila nemoguća u Hegelovom idealizmu, postaje realnim dokazom što radi misao sama sobom, t. j. povijest« (Teoria dello spirito, 218). Tu vrijedi isti odgovor, što ga čusmo ovaj čas. Inverzija jednako ne tumači, zašto se apsolutno biće mora razvijati i to postepeno i lagano.

Kad bi Gentilijev i Croceov monizam bio opravdan, bili bismo svijesni da se u nama nalazi apsolutno biće, da smo dio tog bića. »Mi ne poznajemo Ja osobu općenitu i imanentnu u nama kao uzrok našeg empiričkog Ja, t. j. mnogostrukih individualnosti duhovnih, koji se svode na nj kao na jedini subjekt« (Chiochetti, La filosofia di G. Gentili 163).

Priznat ćemo rado ono, što piše Chiochetti (l. c. 475): »Od Crocea i Gentilia moramo naučiti, vidjeti i uvažiti organičnost, metodu, modernost i povjesnu konkretnost znanja. No što se tiče načela mi katolici nemamo što da naučimo. Idealizam (filozofski) je u protuslovlju glasu ljudske savjesti i općenite spoznaje. Filozofija je, kako ju shvaća povijest ljudske misli, a i mora biti, ne tobožnja vizija transcendentalne sfere, gdje se jasno gubi u Nejasnom i mnoga su bića apsorbirana u Jednom, nego mora biti sistemacija jasnih stvari, unifikacija, koja ne apsorbira niti rastvara, nego samo tumači mnoga bića. Filozofirati znači tumačiti, sistemizirati, unificirati sile svemira, koje zapaža naša duša, pa podati duboko obrazloženje kozmičko-čovječke realnosti«.

Croceov i Gentilijev hegelizam je u opreci s katoličkom naukom, pa tu nema transakcije. »Pravovjerni katolici ne puštaju,

da ih zavode dvoznačne riječi, a niti je Croce čovjek dvoznačnosti. Stoga su Croce i katolici u međusobnom ratu, viteškom doduše, ali ratu« priznaje opravdano i G. Castellano (l. c. 131).

Gentili se kao i Croce poveo za Spaventom (Sp. je bio Croceovu ocu ujak) i napuljskom tradicijom, jer se ondje odavna gojio hegelizam, kako smo vidjeli u početku ovog članka. To je čudno, da tako ova dva talijanska filozofa drže i sada do tradicije, koju su u Njemačkoj davno napustili. Tu je eto tradicija triumfirala nad vrućim i promjenljivim napuljskim karakterom. Mislim, da je glavni razlog taj, što su obojica uvjereni kao i Spaventa, da se u talijanskoj književnosti nalazi evropejska misao i obratno u evropejskoj talijanska, pa se tako tobože zrcali u jednoj i drugoj temeljna ideja Hegelova monizma^{*)}). To obojica samo slute, dokaza nemaju kao ni Spaventa ni Hegel.

^{*)} O sebi pripovijeda B. Croce, kako je prestao biti kršćaninom već u srednjoj školi: »Bio sam učenicom liceja i to kao vanjski dak instituta. Tada je započela moja vjerska kriza, koju sam ja pomno skrivao pred svojom obitelji, a tako isto i pred svojim prijateljima, kao da je to bolest, koje se stidimo. Tu krizu nije bilo izazvalo čitanje bezbožnih knjiga niti loši razgovori, kako si to zamisljaju i tvrde pobožni ljudi, niti filozofska predavanja (na pr. Spaventa, koga je slušao), nego je to učinio ravnatelj zavoda, koji je bio vrlo nabožan svećenik i učeni teolog, koji je manje spretnim načinom bio poduzeo da nas gimnazijalce učvrsti u vjeri, te nam je održao par predavanja o »filozofiji (kako je on to nazvao) religije«. To je uznemirilo moj um, koji je dotle bio neosjetljiv napram tim pitanjima. Osjetih tada žalost i jaki strah, poradi tog uskolebanja u vjeri. Tad potražih apologetske knjige, kao bolesnik tražeći lijekove, ali me one ostaviše hladnim. Neki sam balzam oćutio iz riječi uistinu nabožnih prijatelja kao i iz čitanja Pellicovih »Le mie prigioni«. U zanosu sam znao ljubiti listove te knjige, pun zahvalnosti, a onda . . . Onda se predadoh rastresenosti i život me zahvati u svoje kolo, pa se dalje nijesam ni pitao, da li vjerujem ili ne. Još sam se iz navike ili poradi vanjskih obzira držao par vjerskih običaja, dokle nijesam malo po malo i te napustio i jednog si dana bio svjestan, a i rekoh si to sam sebi jasno, da stojim sasma izvan svake vjerske dogme« (Die Philosophie der Gegenwart in Selbstdarstellungen I, str. 8). Tu ne navodi razloge, koji bi ga bili odalečili od vjere, nego iznosi neku sentimentalnost. Slično je označio i Masaryk u svojoj autobiografiji. Tu dakle te ljude ne vodi um, nego srce ili besvijesno čuvstvovanje. Zašto nije Croce kao pаметan čovjek saopćio svoje poteškoće ili sumnje kome teologu? Karakteristično je, da je ovako otpao od vjere i Renan, a da nije sebe mogao uvjeriti kao ni Voltaire o opravdanosti svog koraka. To je sudbina bezvjeraca: umnih dokaza nemaju u prilog svom otpadu od vjere.

A. Alfirević. D. I.